

Ljudmila VasiljevaSveučilište Ivan Franko, Lavov, Ukrajina
milav2000@yahoo.com**Ukrajinski prijevodi *Priča iz davnine*: leksičke i frazeološke osobitosti***Pregledni rad / review paper**Primljeno / received 21. 12. 2016. Prihvaćeno / accepted 9. 6. 2017.*

DOI: 10.21066/carcl.libri.2017-06(02).0004

U radu se analiziraju jezične osobitosti prijevoda *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić na ukrajinski jezik. Prijevod „Šume Striborove“ Vasilja Vojtanivskoga tiskan je 1932. g. u Zapadnoj Ukrajini u časopisu *Свім дитини* [Dječji svijet]. Prijevod *Priča iz davnine* Vilja Grimiča objavljen je 1971. godine, a nešto kasnije se, kao zasebno izdanje, pojavila priča „Lutonjica Toporko i devet župančića“ (1978), također u njegovu prijevodu. Književni povjesničari i teoretičari isticali su bajkovitost *Priča iz davnine* te njihovu bliskost s narodnim stvaralaštvom, a svijet slavenskih bajki zainteresirao je i ukrajinske prevoditelje. Bliskost oblikovanja bajki, motivi, način pripovijedanja, elementi usmenoga pripovijedanja, sličnosti likova ukrajinskih i hrvatskih bajki (narodnih i autorskih), a i sličnosti dvaju jezika, omogućili su Vojtanivskom i Grimiču da u prijevode uvedu velik broj prevoditeljskih rješenja koja vjerno prenose izvorne formulacije. Prevoditeljsko majstorstvo posebice dolazi do izražaja u jezičnim transformacijama, kada to zahtijevaju norme ukrajinskoga jezika.

Ključne riječi: Ivana Brlić-Mažuranić, Vasilj Vojtanivskij, Vilj Grimič, književni prijevod, transformacije

U lijepoj književnosti nisu rijetki slučajevi pokušaja književnika da proniknu u žanr folklorne bajke. To dovoljno često dovodi do književnoumjetničke obrade folklornih djela te se događa uglavnom zbog toga što dječja književnost ima u svakome razdoblju svojega razvoja određeni cilj u prikazivanju, za ovo doba, suvremenih problema u bajkovitome obliku pristupačnome djeci (Zadornova 2006: 29):¹

Ako se govori o žanru umjetničke bajke, uvjeravaš se u njegovu ozbiljnost i neophodnost, u njegov važan umjetnički potencijal, njegovu mogućnost pobuđivanja mašte u djetetu i osvjetljavanja najvećih vrijednosti, neophodnih suvremenomu čovjeku, svijetlom vatrom poezije.

¹ Svi su prijevodi citata u tekstu autoričini.

Umjetnička bajka pojavila se znatno kasnije od narodne, ali čuva sižee i likove svoje „starije sestre“. U osnovi ima slične usmenoknjiževne motive i umjetnička sredstva, premda je u njoj taj umjetnički svijet prožet stvarnošću, poimanjem, za pisca, važnih problema suvremenoga društva i njihovim razumijevanjem.

Po mišljenju predstavnice peterburške ruske prevoditeljske škole, prevoditeljice umjetničkih bajki L. J. Braude (cit. prema Aristov 1959: 46):

Umjetnička je bajka autorsko umjetničko djelo, prozno ili pjesničko, koje se temelji na folklornim izvorima ili je u potpunosti originalno djelo, pretežno fantastično, čarobno, koje prikazuje neobične doživljaje iz života izmišljenih likova i u nekim slučajevima orijentirano je prema djeci, djelo u kojem siže čini čudo i istovremeno je polazna točka za karakterizaciju likova.

Ključna sintagma koja razlikuje umjetničku bajku od folklorne po toj je definiciji „autorsko umjetničko djelo“. U vezi s tim valja istaknuti neke osobitosti umjetničkoga teksta koje, naravno, utječu na prevoditeljske pristupe prijevodu umjetničke bajke. To su, prije svega, slikovitost, emocionalni utjecaj na čitatelja, intelektualna, emocionalna, estetska informacija, raznolika kompozicija, nacionalnokulturna i vremenska uvjetovanost, postojanje lirskoga lika, prisutnost autorskoga lika i sl. Sve te posebnosti karakteriziraju bajkovito stvaralaštvo velikoga broja istaknutih svjetskih pisaca i pjesnika od kojih valja navesti i neke poznate Ukrajinke: Grigorija Skovorodu, Lesju Ukrajinku, Ivana Franka, Natalju Zabilu, Valerija Ševčuka i dr., zbog čega je opravdano tvrditi to da je tijekom razvoja ukrajinske književnosti umjetnička bajka oduvijek imala bogatu tradiciju. Sve navedeno sigurno je utjecalo i na to da su gotovo svi istaknuti ukrajinski prevoditelji imali iskustva u prevođenju toga umjetničkoga žanra. Od suvremenika možemo spomenuti Dmitra Čeredničenka, Mihajla Pavljuka, Ivana Juščuka, Olega Mikitenka, Vilja Grimiča i dr. koji su nama, Ukrajincima, omogućili pronicanje u neiscrpnu riznicu mudrosti i ljepote narodne i umjetničke bajke Čeha, Slovaka, Bjelorusa, Rusa, Hrvata, Srba, pa čak i tako malobrojnoga slavenskoga naroda kao što su Lužički Srbi.

Ipak, ne možemo se pohvaliti da u suvremenoj Ukrajini postoji velik broj prijevoda bajki Ivane Brlić-Mažuranić, svjetske „bajkarice“, autorice knjige *Priče iz davnine*, koja je objavljena prije stotinu godina, 1916. Svi postojeći ukrajinski prijevodi bajki Ivane Brlić-Mažuranić pojavili su se dosta davno.

Navest ćemo ovdje kao primjer imena dvaju prevoditelja djela Ivane Brlić-Mažuranić; to su Vasilj Vojtanivski i Vilj Grimič, čiji su prijevodi vremenski prilično udaljeni (1932. i 1971. godine).

Najprije će biti riječi o prvome prijevodu iz 1932. g. To je prijevod samo jedne bajke iz knjige *Priče iz davnine*, i to „Šume Striborove“ („Стриборів ліс“, prevoditelj

Vasilj Vojtanivski).² Objavljen je u Zapadnoj Ukrajini, u časopisu *Dječji svijet*.³

Sljedeći je bio prijevod čitave knjige *Priče iz davnine* i pojavio se, kao što smo naveli, mnogo kasnije, već u Ukrajinskoj Sovjetskoj Socijalističkoj Republici u koju je 1939. g. ušla i Zapadna Ukrajina. Istaknuti ukrajinski prevoditelj Vilj Grimič objavio je cjelovitu knjigu *Priče iz davnine*⁴ pod nazivom *Казки з давнини*, a 1978. je godine kao zasebno izdanje za djecu izišla iz tiska lijepo ilustrirana priča „Lutonjica Toporko i devet župančića“ istoga prevoditelja (Brlić-Mažuranić 1978).

Već sam naziv knjige bajki svjetske „bajkarice“ u prijevodu Vilja Grimiča „Казки з давнини“ [Bajke iz davnine] svjedoči o tome da će spisateljica vratiti svoje čitatelje u stara vremena, iskorištavajući u tu svrhu folklornu tradiciju ne samo Hrvata, nego i Slavena općenito.⁵ Po mišljenju Maje Bošković-Stulli, veza bajki Ivane Brlić-Mažuranić s mitologijom i folklorom dublja je od iskorištavanja samo likova i imena iz mitologije i folkloru u spisateljčinim bajkama (Bošković-Stulli 1970: 164). Tako je i za prevoditelje bilo od velike važnosti da se u prijevodu te knjige na odgovarajući način izraze ondje postojeći mitološki motivi, mudrosti i iskustva svakodnevnoga života Hrvata, nadahnuti upravo slavenskom mitologijom. *Priče iz davnine* ponovno su vratile čitatelju izgubljeni svijet pretkršćanskih vjerovanja hrvatskoga naroda, a s njima i određene likove, kao što su Kosjenka, Regoč, Stribor, Jaglenac, Rutvica, Palunko, Vjest, Potjeh, Svarožić, Malik Tintilinić, Vjesomar (u prijevodu: Косенка, Регоч, Стрибор, Ягленаць, Рутвиця, Палунко, Вєсть, Потєх, Малик Тинтилинич, Сварожич и Бєсомар), od kojih većina posjeduje visoke ljudske moralne vrijednosti, ljubav i krepost, ali i promjenjivost i slabost, svojstvenu običnim ljudima. U spisateljčinim djelima likovima je svojstvena i želja za bogatstvom i želja za putovanjima po dalekim zemljama, kao simbol ljudske aspiracije za istinom i znanjima. Sve te osobitosti svojstvene su i ukrajinskim narodnim i umjetničkim bajkama u kojima su i vrlo cijenjene.

² Prevoditelj priče „Šuma Striborova“, Vasilj Vojtanivski, bio je na vojnoj službi u Zagrebu za vrijeme Prvoga svjetskoga rata. Pretpostavlja se da je tom prigodom naučio hrvatski jezik. Poslije završetka rata vratio se u Ukrajinu, a kasnije (1917. – 1922.) je opet boravio u Zagrebu i tamo se oženio. Bio je predsjednik zagrebačke podružnice ukrajinske udruge „Prosvita“.

³ Časopis *Світ дитини* [Dječji svijet] izlazio je od 1919. do 1939. g. u prilično velikoj nakladi (4 – 5 tisuća primjeraka), izdavač je bio Mihajlo Taranjko. Prvi broj časopisa bio je objavljen u listopadu 1919. g. Valja naglasiti da su u njemu surađivali najbolji pedagozi, dječji pisci, slikari i prevoditelji Zapadne Ukrajine koji su preveli oko 230 knjiga. U to vrijeme Zapadna Ukrajina bila je u sastavu Poljske. Od 1993. g., već u neovisnoj Ukrajini, časopis izlazi pod nazivom *SVITIK* ili *Svit dytyny* (*Світ дитини* 2016).

⁴ Godine 2015. istaknuti ukrajinski prevoditelj Vilj Grimič proslavio je 90. rođendan. Osim s hrvatskoga jezika, Vilj Grimič prevodio je s još 40 svjetskih jezika, ne samo bajke, već i pjesme, dramska i prozna djela, duboko prodirući u njihov sadržaj, karakter i tajne pjesničke kulture i vještine. Poznati su njegovi prijevodi s engleskoga, njemačkoga, talijanskoga, francuskoga i drugih jezika; osobito je važno spomenuti da je prevodio s gotovo svih slavenskih jezika (npr. slovenskoga, srpskoga, ruskoga). Dobitnik je nagrade Maksima Riljskoga za 1993. godinu.

⁵ Obratimo pozornost na neke likove iz bajki Ivane Brlić-Mažuranić. Na primjer, na Svarožića iz bajke „Kako je Potjeh tražio istinu“: Bog Svarog jedan je od poganskih bogova pretkršćanskoga panteona kijevskega kneza Volodimira, zabilježen i u ukrajinskim ljetopisima (Vasiljeva 2007: 141–147).

Cilj je ovoga članka iznijeti leksičke i frazeološke karakteristike prijevoda *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić na ukrajinski jezik. Kao materijal za izučavanje prevoditeljskih postupaka u ukrajinskim prijevodima djela Ivane Brlić-Mažuranić u ovoj raspravi poslužile su spisateljčine bajke i njihovi prijevodi na ukrajinski jezik. U svojem smo se istraživanju ograničili na karakteristike prijevoda dviju bajki: „Šuma Striborova“ (Brlić-Mažuranić 1997: 61–68)⁶ i „Lutonjica Toporko i devet župančića“ (97–120) dvaju ranije spomenutih prevoditelja Vasilja Vojtanivskog (Brlić-Mažuranić 1932) i Vilja Grimiča (Brlić-Mažuranić 1978). Budući da je jezik prijevoda tih djela prilično vremenski udaljen (1932. g. i 1971 g.), to je prouzrokovalo određene razlike u vezi s ukrajinskom jezičnom normom i sl., ali što se prevoditeljske vještine tiče, ona je povezana sa sadržajnim, leksičkim i frazeološkim aspektima prijevoda te se može izvrsno pratiti u obama istraženima tekstovima.

Kao pri prijevodu bilo kojega književnoga djela, tako i prilikom prevođenja bajki, na prvome se mjestu postavlja pitanje usklađenosti prijevoda s izvornikom. Sličnost slavenskih jezika na svim jezičnim razinama omogućuje, na prvi pogled, postizanje takve usklađenosti bez posebnih problema. No, pri detaljnijoj usporedbi izvornika i prijevoda otkriva se da prijevod nije u potpunosti vjeran izvorniku zbog subjektivnih prevoditeljskih postupaka ili pak prevoditelju koji put ne uspijeva sačuvati i prenijeti narodni kolorit, izražajne mogućnosti i bogatstvo jezika bajki koji, po mišljenju slavenskih jezikoslovaca, folklorista i proučavatelja književnosti, zaslužuje posebnu pozornost.⁷

U istraženom tekstu prijevoda Vasilja Vojtanivskoga najprije ćemo se posvetiti prijevodu početka priče „Šuma Striborova“: „Даниним давно був собі зачарований ліс. Називали його лісом Стрибора [...]“ – ‘Davno, vrlo davno postojala je začarana šuma. Nazivali su je šumom Striborovom [...]’. Usporedimo li tekst izvornika: „Zašao je neki momak u šumu Striborovu, a nije znao da je ono šuma začarana i da se u njoj svakojaka čuda zbivaju“, uočavamo da se potpuno razlikuje od prethodno navedenoga teksta prijevoda (BM⁸ 1997: 61, BM 1932: 2). U daljnjim dvama odjeljcima priče nailazimo na djelomične podudarnosti izvornoga teksta s prijevodom, s time što su postojeće podudarnosti uglavnom u prenošenju sadržaja teksta izvornika, ali one nisu dosljedan prijevod autorova teksta. Tri prva odjeljka izvornika i prijevoda potpuno se strukturno razlikuju; pratimo razlike u rasporedu građe u dvama tekstovima.

⁶ Pojam Striborove šume i danas je popularan u ukrajinskoj književnosti. Na primjer, nedavno je na natjecanju dječjih narodnih kazališta prvo mjesto osvojila dječja skupina iz Ternopoljske oblasti koja je predstavila junačku bajku Volodimira Sidaka i M. Šurupova „Šuma Striborova“, u kojoj je prikazana borba Ukrajinaca protiv mongolsko-tatarskih osvajača. Autori te bajke prije svega stavljaju naglasak na domoljublje, poštovanje prema roditeljima, vjernost, krepost, nepokornost osvajačima, požrtvovnu ljubav prema domovini (Bobrivec 2016).

⁷ Na primjer, po mišljenju slovačkih jezikoslovaca, jezik bajki, posebice autorskih, predstavlja jedan od najrazvijenijih oblika slovačke proze (Popović 1971). Bajci su svojstvene osobite izražajne mogućnosti koje ne možemo usporediti ni s kojim drugim tipom književnoga stvaralaštva (Čubelić 1970: 15–16).

⁸ U nastavku se uputnice na primjere iz polaznoga teksta i ciljnih tekstova navode skraćivanjem na inicijale (BM) umjesto cijelim prezimenom Brlić-Mažuranić.

Iako se postavlja pitanje je li stoga analizirani tekst adaptacija, a ne prijevod, riječ je tek o nešto radikalnijim prevoditeljskim postupcima. Može se pretpostaviti da je navedenim početnim rečenicama, svojstvenim pretežito narodnim ukrajinskim bajkama, prevoditelj Vasilj Vojtanivski htio uskladiti početni tekst svojega prijevoda s tradicionalnim početkom ukrajinskih bajki i tako što prije uputiti maloga ukrajinskoga čitatelja u čaroban, bajkovit svijet. Stoga se prevoditelj priklonio tehnici odomaćivanja teksta u svrhu približavanja dječjem čitatelju u ciljnoj kulturi, što je često slučaj u prijevodima dječje književnosti (usp. Oittinen 2001). Ovdje se odomaćivanje realizira na razini forme djela, uzima se u obzir očekivanje djeteta čitatelja s obzirom na žanr bajke. Valja naglasiti da je bajka bila prevedena upravo za dječji časopis *Dječji svijet*.

Naravno da u analiziranome izvorniku i prijevodu dviju bajki kod dvojice prevoditelja prevladavaju potpune i djelomične podudarnosti. Među onima koje bismo mogli označiti kao ekvivalencije na planu sadržaja, nalaze se i slučajevi gdje u prijevodu imamo određenu gramatičku transformaciju, na primjer:

- lјuti mraz – мороз тріщав (BM 1997: 100, BM 1978: 7), zamjena pridjeva glagolom
- dalo se na čudo – здивувалися (BM 1997: 101, BM 1978: 9), zamjena sintagme glagolom
- ne zna kuda da se djene – розгубилася (BM 1997: 98, BM 1978: 6), zamjena sintagme glagolom
- al dobra ne nosi – на добро не був багатий (BM 1997: 104, BM 1978: 13), zamjena glagola pridjevom
- sastali se – збіглися до гурту (BM 1997: 113, BM 1978: 31), zamjena glagola sintagmom
- razgovore vodio – гомонів (BM 1997: 109, BM 1978: 22), zamjena sintagme glagolom
- kako krilo golubova – немов крило голубине (BM 1997: 114, BM 1978: 31), zamjena imenice u množini posvojnim pridjevom
- bijeli se grad – білий замок (BM 1997: 106, BM 1978: 14), zamjena glagola pridjevom

ali i primjere bez takve transformacije:

- u bake od radosti srce zaigralo – у бабусі з радощів серце заграло (BM 1997: 100, BM 1978: 8).

Kao slučajeve potpune podudarnosti možemo navesti i primjere gdje se u prijevodu, kao i u izvorniku, upotrebljavaju deminutivni sufiksi:

- javorić – явірєць (BM 1997: 97, BM 1978: 4)
- ćerica-vedrica – шапчина-цеберчина (BM 1997: 97, BM 1978: 3)
- šubarica – шапчина (BM 1997: 116, BM 1978: 34)
- momčić – хлоп'ятко (BM 1997: 111, BM 1978: 26)
- požice – ніженьки (BM 1997: 111, BM 1978: 26)
- dobroga – dobričina (BM 1997: 61, BM 1932: 4)
- rukaveć – rukavčić (BM 1997: 64, BM 1932: 6).

Međutim, ponegdje prevoditelji smatraju neophodnim, uzimajući u obzir kontekst, upotrijebiti deminutivni sufiks i kada njega u izvorniku nema, posebice u sljedećim slučajevima:

- ruke – рученята (BM 1997: 105, BM 1978: 13)
- starac – дідок (BM 1997: 97, BM 1978: 4)
- snaha – невісточка (BM 1997: 62, BM 1932: 4).

Takvi su sufiksi karakteristični za jezik ukrajinskih bajki, a nalazimo ih i u bajkama drugih slavenskih naroda.⁹

U bajkama nisu rijetkost imena junaka koja točno označavaju i njihov karakter, vanjski izgled ili zanimanje. Njihovo prevođenje mora biti usklađeno; na primjer, u bajkama I. Brlić-Mažuranić i njihovu prijevodu na ukrajinski jezik nailazimo na sljedeća rješenja kada su u pitanju imena likova u izvorniku i njihovi prijevodi:

- djed Neumijka – дід Невмивака (BM 1997: 97, BM 1978: 3)
- Vlasić – Волосожер (BM 1997: 103, BM 1978: 38)
- Malik – Малюшко (BM 1997: 64, BM 1932: 11),

ponekad i s potpuno drukčijim semantičkim značenjem ukrajinske inačice:

- lutonjica Toporko – деревинець Топорко (BM 1997: 97, BM 1978: 1)

koja ipak u potpunosti odgovara ukrajinskomu čitatelju, s obzirom na to da se Toporko rodio iz malenoga graba itd.

Pri uspoređivanju izvornika i prijevoda uočavamo i određena izostavljanja u prijevodu. Neka od njih ne mijenjaju informaciju semantički, npr.¹⁰ (BM 1997: 119, BM 1978: 38):

- čulo se nadaleko klicanje, sabralo se puka i naroda, dotegli sprave i naprave – зібралось люду хмарою, притягли начиння та знаряддя всякого.¹¹

Dio iz izvornika, „čulo se nadaleko klicanje“, ispušten je u prijevodu (BM 1997: 101, BM 1978: 9–10) te prevedeni fragment počinje riječima „зібралось люду хмарою, притягли начиння та знаряддя всякого“. Stoga se može pretpostaviti da je, po mišljenju prevoditelja, čitatelju jasno da je riječ o razbijanju zida. Informacija o tome slijedi dalje: „зібралось люду хмарою, притягли начиння та знаряддя всякого й почали жупанові мури й каміння, що замок затуляли на порох стирпату“ (BM 1978: 10, istaknula Lj. V.). U izvorniku je to, međutim, i eksplicitno potvrđeno.

Druga pak izostavljanja dovode do gubitka smisla informacije (BM 1997: 104, BM 1978: 12–13):

- dok se sunce tripot povrati, župančići će ocu uz koljeno sjediti, oni će stol njegov kititi, a domalo će mu i na zboru savjetovati – жупаненки з батьком коліно до коліна

⁹ Slični su sufiksi karakteristični ne samo za jezik ukrajinskih bajki, već i za ukrajinski jezik uopće te imaju u njemu širu uporabu nego u hrvatskome. Ovaj prevoditeljski postupak smatramo opravdanim i iz pragmatičkih razloga u svezi s time što je tekst namijenjen mlađemu čitatelju.

¹⁰ U sljedećim primjerima kosim slovima ističemo dijelove koji su u prijevodu izostavljeni.

¹¹ U ulomku je navedenoga teksta „sabralo se puka i naroda, dotegli sprave i naprave [...]“ – „зібралось люду хмарою, притягли начиння та знаряддя всякого [...]“ posrijedi funkcionalna zamjena. Inače je riječ o inačici etimološke figure u kojoj se ponavljaju sinonimi radi isticanja kvantitativne dimenzije i postizanja jače ekspresije teksta i njegova približavanja narodnim bajkama. Smatramo da je prijevod toga dijela izraza uspješan jer je u njemu upotrijebljena ista etimološka figura.

сидітимуть, вони будуть окрасою його столу, а незабаром і на раді почнуть йому радити.

Promjena/gubitak smisla sastoji se u sljedećem: u izvorniku je naznačeno da će se događaji odvijati u skoroj budućnosti, točnije za tri dana, dok to iz prijevoda nije razvidno. Slično je i u sljedećem primjeru u kojem se u prijevodu gubi pravi smisao izraza iz izvornika jer „dveri“ u ukrajinskome jeziku ne znače ‘gradska vrata’, nego jednostavno – ‘vrata’ (BM 1997: 104, BM 1978: 13, istaknula Lj. V.):

– udario *gradskim* vratima da su sve zidine zadrhtale – хряпнув він дверима, аж мури здригнулися.

Posljednji primjer ujedno je, po našem mišljenju, i propust, tj. netočan je prijevod koji može spriječiti točno razumijevanje informacije.

U nesklad između izvornika i prijevoda ubrajamo, kao zasebne slučajeve, dodavanja koja ili ne mijenjaju smisao informacija, npr. „sutradan zora lijepi dan izvela“ – „збігла ніч і світанок привів за собою чудовий день“ (BM 1997: 102, BM 1978: 11), ili pojačavaju ono što se želi reći, odnosno pridonose točnijemu odražavanju teksta izvornika te su, primjerice, kao u ovome slučaju, opravdana: „tanašni grabić“ – „тоненький цурпалок з грабка“ (BM 1997: 100, BM 1978: 7). Usporedna analiza teksta izvornika i teksta prijevoda otkriva činjenicu da količina izostavljanja u znatnoj mjeri nadilazi količinu dodavanja. Izostavljene su tako cijele rečenice, kao i posljednja četvrtina sedmoga poglavlja bajke „Lutonjica Toporko i devet župančića“. Stoga izvornik te bajke opsegom nadmašuje prijevod. Kao što smo već spomenuli, moguće je postaviti i pitanje je li ovdje zapravo riječ o adaptaciji, a ne o prijevodu, s obzirom na opisane promjene. Međutim, kako su one vjerojatno uvedene radi prilagođavanja djela mlađemu ukrajinskomu čitatelju, razmatramo navedeni tekst ipak kao prijevod, a promjene kao rezultat prevoditeljskih strategija.

Pri istraživanju leksičkih osobitosti prijevoda bajki uočili smo zanimljive činjenice u vezi s prevodenjem oslovljavanja. To su svojevrсни elementi etikete u govoru i nositelji nacionalnoga kolorita, što je uočljivo, na primjer, pri uspoređivanju izvornika bajki Ivane Brlić-Mažuranić, gdje se pri oslovljavanju upotrebljava drugo lice jednine, s ukrajinskim prijevodom, u kojem nalazimo dosljednu zamjenu tih oblika drugim licem množine. Naime, u ukrajinskome jeziku takav oblik uljudna obraćanja ima širu upotrebu nego u hrvatskome, i rabi se za obraćanje roditeljima, što je i u hrvatskome nekad bio slučaj. U sljedećem se primjeru župančići obraćaju svojem uocu: „A kakvu nagradu pitaš kerčiću! [...] Da nam ono oknašce u zidu *ostaviš*“ – „Якої ж ти нагороди хотів би? [...] Щоб *ви* нам оце віконце в мурі *залишили*“ (BM 1997: 118, BM 1978: 38, istaknula: Lj. V.). Zanimljiva su i emocionalno obojena obraćanja koja se prevode funkcionalnim ekvivalentima ili analognim izrazima: „lane materino“ – „козенятко моє“ (‘kozliču moj’) (BM 1997: 118, BM 1978: 38).

U knjizi *Priče iz davnine* ima pojmova i leksika s nacionalnokulturnom sastavnicom, iako ona nije preopterećena takvim pojmovima. Tu ima određenih pojmova povezanih s načinom života Hrvata, za koje prevoditelji traže bliske ukrajinske varijante. Ponegdje se etnografizmi teksta izvornika i teksta prijevoda zadržavaju i objašnjavaju

u opaskama prevoditelja: „opanci skoro-hodi“ – „опанки скороходи“ (BM 1997, BM 1978 – na više mjesta); u drugim pak slučajevima leksemi, koji u Hrvata predstavljaju nazive određenih povijesnih činjenica, ali su nerazumljivi prosječnomu ukrajinskomu čitatelju, zamjenjuju se ukrajinskima: „županija“ – „край“, „kmet“ – „селянин“ (BM 1997, BM 1978 – na više mjesta).

Prevoditelj u onim slučajevima kada određene stvari i pojmovi ne postoje u jeziku primatelja postupa na prikladan način, zamjenjujući ih pojmovima koji postoje u ukrajinskome jeziku:

- opanci – ходачки (BM 1997: 64, BM 1932: 11)
- kolo – танець (BM 1997: 64, BM 1932: 10)
- kolač – ласощі (BM 1997: 64, BM 1932: 11).

U svim tim slučajevima suodnos je sljedeći: hiperonim u jeziku prijevoda – hiponim u jeziku originala („opanci“ kao vrsta obuće, a „ходачки“ kao bilo koja obuća, „kolo“ – vrsta plesa, a „танець“ – bilo koji ples, „kolač“ – vrsta slatkiša, a „ласощі“ – bilo koji slatkiš). Može se pretpostaviti da je prevoditelj u nekim slučajevima žrtvovao preciznost i iskoristio pristup: hiperonim u jeziku prijevoda – hiponim u jeziku izvornika da izbjegne poteškoće s objašnjavanjem pojava i stvari koje su osobite za Hrvate, a Ukrajinci ih uopće nemaju (npr. „kolo“ je tipičan hrvatski ples.)

Za prijevode bajki Ivane Brlić-Mažuranić na ukrajinski karakterističan je velik broj promjena. Tim promjenama dodajemo i slučajeve kada između riječi (sintagmi) izvornika i njihova prijevoda nema podudarnosti u značenju: „jablan“ u prijevodu „яблуня“ – ‘stablo jabuke’ (a ne „тополя“) ¹²; „lasica“, tj. „ласка“, životinja poznata ukrajinskim čitateljima, prevedena je kao „лисиця“ – ‘lisica’ ¹³; a oslovljavanje „nevoljo stara“ prevedeno je kao „старе ледащо“ – ‘podlače stari’ umjesto kao „нешасний старий“; „galeb“ je preveden kao „каня“, ptica iz porodice jastrebova (BM 1997: 62, BM 1932: 10), „kožusi“ u prijevodu postaju „киптарі“ koji predstavljaju posebnu vrstu krznene odjeće kod Hucula ¹⁴ (BM 1997: 64, BM 1932: 11) itd. Po našem mišljenju, takva odstupanja prijevoda od izvornika nisu opravdana, ona mijenjaju smisao pojedinih izraza i u određenome smislu čak osiromašuju estetsku vrijednost teksta, premda u biti ne zadiru u sam sadržaj bajke. To se može reći i za prijevod fragmenta „a dvorski sjekiru pod pazuhu, ključeve od grada u čemer“ – „управитель із сокірою під пахвою, а ключами в руках“ (BM 1997: 106, BM 1978: 14): „в руках“ (‘u rukama’) nije „za pojasom“; ni za izraz „nesrećo stara“ – „стара опирице“ (BM

¹² Vjerojatno bismo ovaj slučaj zamjene riječi „jablan“ – „яблуня“ mogli svrstati u slučaj lažnih prijatelja. Međutim, polazeći od toga da je prevoditelj Vasilj Vojtanivskij dugo vrijeme boravio u Hrvatskoj (slijedi iz njegova kratkoga životopisa, bilj. 2) te je sigurno dobro znao hrvatski jezik, ipak nam se čini da je autor prijevoda navedenu zamjenu namjerno proveo jer je motiv jablana (ukr. *тополя*) dosta čest u ukrajinskome folkloru.

¹³ Moglo bi se pretpostaviti da je riječ o lažnim prijateljima. Ipak, smatramo da je prevoditelj te promjene učinio svjesno. Recimo, lik lisice jako je čest u ukrajinskim narodnim i autorskim bajkama, a za razliku od njega lik lasice – nije.

¹⁴ Huculi su predstavnici jedne od etničkih grupa ukrajinskoga naroda koji žive u Karpatima (u Ivano-Frankivskoj, Černiveckoj i Zakarpatskoj oblasti).

1997: 65, BM 1932: 12) nije nađen odgovarajući prijevod jer „опириця“ nije ‘nesreća’, nego ‘vještica’), kao ni za riječ „kvasac“ – „борщ“ jer „борщ“ je vrsta guste juhe, ‘čorba’) (BM 1997: 62, BM 1932: 10). Međutim, ima i primjera kada takve izmjene predstavljaju uspješnu intervenciju prevoditelja u izvorni tekst. Posebice, na primjer, u rečenici „čini im se, srce oživjelo” – „здається їм, немов і серцем помолодшали“ (BM 1997: 100, BM 1978: 7), zamjena sintagme „srce oživjelo“ sintagmom „серцем помолодшали“ (‘srcem su se pomladili’) u potpunosti je opravdana s obzirom na to da odgovara ukrajinskomu jeziku. Slično vrijedi i za primjere kao što je sljedeći: „rumenih i jedrih ko rumene jabuke“ – „рум’яні дебелі, немов яблука червонобокі“ (BM 1997: 100, BM 1978: 7), gdje Ivana Brlić-Mažuranić dvarput upotrebljava pridjev „rumeni“, a u prijevodu je on uspješno zamijenjen odredbom „червонобокі“ (‘koji ima crvene bočne strane’; riječ izrazito ukrajinskoga kolorita).

Još je jedna važna činjenica prevoditeljeva načela njegov pristup prevođenju ustaljenih i formalnih izraza koji su oduvijek, kao nositelji kulturnoga iskustva određene zajednice, važno sredstvo estetskoga utjecaja na čitatelje. Zato frazeme obično smatraju problematičnim područjem prijevoda, a situacija se osobito komplicira kada realistična frazeologija supostoji u djelu s nerealističnom, koja se nalazi u bajkovitoj stvarnosti. Upravo takva situacija povezana je s prijevodima bajki Ivane Brlić-Mažuranić. U vezi s tim da su ustaljeni izrazi kojima se često koristi autorica povezani i s igrom riječi, prevoditelji su se čak i u prijevodu svima poznatih izraza koristili različitim postupcima. Česta neusklađenost izvornika i prijevoda očituje se upravo u ustaljenim i formalnim izrazima. Pri uspoređivanju tekstova uočava se nekoliko mogućnosti prevođenja takvih izraza. To mogu biti zamjene izraza iz teksta izvornika odgovarajućim izrazima karakterističnima za ukrajinski jezik:

- poštena ti brada – нехай тобі добре ведеться (neka ti bude dobro) (BM 1997: 105, BM 1978: 14)
- teška briga, silna županija – великий край – великий клопіт (velika zemlja – puno brige) (BM 1997: 108, BM 1978: 22);
- mnogo briga i velika županija – мати багато клопоту (imati mnogo brige) (BM 1997: 108, BM 1978: 22)
- dalo se baki na čudo – дивується бабуся (čudi se bakica) (BM 1997: 63, BM 1932: 8)
- sve samo mužići od jedva po lakta – малесенькі людиці (sićušni čovječuljci, patuljci) (BM 1997: 63, BM 1932: 8)

ili osobite govorne formule i klišeji za bajke, koje rabi prevoditelj:

- rasti i bujati – рости виростати (rasti narasti) (BM 1997: 102, BM 1978: 10)
- čudom se čude – дивом дивувалися (zadivili su se čudom) (BM 1997: 102, BM 1978: 10).

Opisujući slike bajkovitoga svijeta Ivane Brlić-Mažuranić, prevoditelji se koriste ustaljenim ukrajinskim izrazima, modificiraju frazeologizme, čime stvaraju neočekivane varijante koje još više povećavaju razinu ekspresije ili ponekad uvode svoje autorske ekvivalente. Tako nailazimo na uporabu tipova ukrajinskih ekvivalenata za prenošenje ustaljenih i formalnih izraza karakterističnih za bajke:

- srsi prodoše starca – старому мороз пішов поза шкірою (doslovno: osjetio je mraz po koži)¹⁵ (BM 1997: 104, BM 1978: 13)
- komu žao, komu drago – кому радість, кому горе (jednomu radost, drugomu tuga) (BM 1997: 105, BM 1978: 14), pri leksičkoj konverziji i gramatičkoj transformaciji: prilog – glagol i jednakoj stilskoj obojenosti
- kao slijepac kad mu mrenu skineš – немов сліпець, що йому полуду з очей знято (kao slijepac kojemu su skinuli mrenu s očiju) (BM 1997: 119, BM 1978: 38).

Pronađen je i primjer bližega slikovitoga ekvivalenta:

- prebaci se u zraku, te što bi okom trepnuo – перекинувся в повітрі, не встиг ніхто оком змигнути (prebacio se u zraku, nitko nije stigao trepnuti okom) (BM 1997: 117, BM 1978: 35).

Može se pronaći i dalji slikoviti ekvivalent, odnosno primjer kada prevoditelj rabi slikoviti ekvivalent za prenošenje običnoga teksta:

- što je ovo ovako u noći – що це за *диво твориться* ночі (čudo se zbiva u noći) (BM 1997: 63, BM 1932: 4; istaknula Lj. V.)
- A onda ode, kukajući iz kuće sinove – й *обливаючися рясними сльозами* вийшла з синовї хати (roneći gorke suze, izašla je iz sinove kuće) (BM 1997: 66, BM 1932: 14; istaknula Lj. V.).

Ima i zanimljivih autorskih rješenja frazeološke naravi kada za određene pojmove nedostaju cjeloviti izrazi u ukrajinskome jeziku: „zalio se olovom“ – „наче олива ковтнув“ itd. A ponegdje običan izraz prevoditelj prevodi formalnim izrazom:

- i gle! – i *диво дивне!* (čudo božje!) (BM 1997: 107, BM 1978: 16; istaknula Lj. V.)
- mjesecina po cijelomu svijetu – місячне сяйво *цілий світ залило* (mjesecina je cijeli svijet poplavila) (BM 1997: 107, BM 1978: 18; istaknula Lj. V.)
- zanjše se čitava šuma, provali se zemlja, *propade u zemlju ogromni dub sa dvorima i sa selom* srebrnom ograđenim [...] – захитався ліс, розступилася земля й *проковтнула величезний дуб з золотими палатами й селом*, срібним плотом огородженим [...] (zanjiše se šuma, rastvori se zemlja i proguta ogromni hrast sa zlatnim dvorima i sa selom, srebrnom ogradom ograđenim) (BM 1997: 68, BM 1932: 20; istaknula Lj. V.)

Završne napomene

Završavajući članak o ukrajinskim prijevodima *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić Vasilja Vojtanivskoga i Vilja Grimiča, moramo konstatirati da u tekstovima prijevoda dolaze do izražaja konkretni postupci za postizanje potpune sadržajne reprodukcije i usklađenosti u funkcionalnome smislu, s odgovornošću za savjestan, najvažniji cilj prijevoda, tj. vjerno prenošenje informacija. Jedan je od razloga visokoga stupnja podudarnosti prijevoda bajki Ivane Brlić-Mažuranić na ukrajinski jezik s izvornikom upravo velik postotak potpunih i djelomičnih podudarnosti prevoditeljskih rješenja s izvornim tekstom, u osnovi kojih je nesumnjivo jezična bliskost dvaju jezika. Sačuvavši opću ekvivalentnost izvornika, svaki je prevoditelj pokušao primijeniti

¹⁵ Prevoditelj je ovdje iskoristio ustaljeni ukrajinski izraz koji je točan ekvivalent hrvatskoga: „srsi prodoše starca“.

stvaralački arsenal jezičnih sredstava koja postoje u ukrajinskome jeziku. Majstorstvo prevoditelja očituje se pak u umijeću porabe raznovrsnih jezičnih transformacija gdje to zahtijevaju norme ukrajinskoga jezika. Izostavljanja i dodavanja dijelova teksta, zamjena riječi i sintagmi omogućuju prevoditelju unošenje određenih izmjena u autoričin izvorni tekst kako bi se djelo prilagodilo izražajnim mogućnostima ciljnoga jezika i ukrajinskoj dječjoj publici. Takve intervencije, međutim, nisu uvijek opravdane i uspješne. Pri prijevodu ustaljenih i formalnih izraza prevoditelji upotrebljavaju ekvivalentne izraze, leksičke jedinice za objašnjenje sadržaja, koristeći se u posebnim slučajevima uspješnim autorskim rješenjima frazeološkoga tipa.

Popis literature

Primarna literatura

- Brljić-Mažuranić, Ivana. [Брлич-Мажуранич, Іванка]. 1932. *Стриборів ліс*. Стриборів ліс: [Оповідання]. Перекл. В. Войтанівський [Šuma Striborova: [Priča]. Prev. V. Vojtaniivskij]. *Світ дитини*. Ч.10, 11. Львів: 1–21.
- Brljić-Mažuranić, Ivana. [Брлич-Мажуранич, Іванка]. 1978. *Деревинець Топорко і дев'ятеро жупанчат* [Lutonjica Toporko i devet župančića]. Prev. V. Grimič. Київ: Веселка.
- Brljić-Mažuranić, Ivana. 1997. *Priče iz davnine. Čudnovate zgođe šegrta Hlapića*. Vinkovci: Riječ.

Sekundarna literatura

- Aristov, Nikolaj Borisovič [Аристов, Николай Борисович]. 1959. *Основи переклада [Osnovu perevoda]*. Москва: Издательство литературы на иностранных языках.
- Bobrives, Marjana [Бобрівець, Мар'яна]. 2016. „Стриборів ліс“ здобув перемогу [Striboriv lis zdobuv peremožu]. *Вільне життя* 6. Тернопіль. <<http://vilne.org.ua/2016/06/стриборів-ліс-здобув-перемогу/>> (pristup 3. kolovoza 2016.).
- Bošković-Stulli, Maja. 1970. *Priče iz davnine i usmena književnost*. U: *Zbornik radova: Ivana Brljić-Mažuranić*, ur. Dubravko Jelčić, Joža Skok, Petar Šegedin i Miroslav Vaupotić, 163–180. Zagreb: Mladost.
- Čubelić, Tvrtko. 1970. O jeziku narodnih pripovijedaka. U: *Narodne pripovijetke: izbor tekstova s komentarima i objašnjenjima i rasprava o narodnim pripovijetkama*, ur. Tvrtko Čubelić. Peto izdanje (prošireno i dopunjeno te kritički sređeno). *Usmena narodna književnost, knjiga 4*. Zagreb: vlastita naklada.
- Oittinen, Riitta. 2001. *Translating for Children*. New York: Garland Publishing.
- Popović, Anton. 1971. *Poetika umeleckého prekladu*. Bratislava: Smena.
- Світ дитини. (Svit dytyny) [Dječji svijet]. 2016. *Вікіпедія*. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Світ_дитини> (pristup 9. prosinca 2016.).
- Vaseva, Ivanka [Васева, Іванка]. 1989. *Стилістика на превода [Stilistika na prevoda]*. Софія: Наука и изкуство.
- Vasiljeva, Ljudmila. 2007. Svjetonazor Ukrajinaca i mitologija: Prisjećanje na bogove Dažboga i Svaroga u Kijevske Rusiji u ljetopisima i crkvenim poukama. U: *Zlatni danci 8 – mitovi i legende. Zbornik radova*, ur. Ana Pintarić, 141–147. Osijek i Pečuh: Filozofski fakultet Osijek, Matica hrvatska Osijek i Filozofski fakultet Pečuh.
- Zadornova, Velta Јановна [Задорнова, Велта Јановна]. 2006. *Восприятіє інтерпретація художественного тексту [Vosprijatije i interpretacija hudožestvennoho teksta]*. Москва: Высшая школа.

Liudmyla Vasyljeva

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

Ivan-Franko-Nationaluniversität Lwiw, Ukraine

Ukrainian translations of *Tales of Long Ago* and their lexical and phraseological characteristics

The paper discusses the linguistic peculiarities of the translations of stories from *Tales of Long Ago* by Ivana Brlić-Mažuranić into the Ukrainian language. The translation of “Stribor’s Forest” (“Šuma Striborova”) by Vasily Voytanivskiy was published in 1932 in West Ukraine in the journal *Children’s World*. The translation by Vily Grymych of *Tales of Long Ago* came out in 1971, and later, as a separate publication, the publishing house for children in Kiev issued “Toporko the Wanderer and the Nine Princes” (1978). Literary scholars have shown long-standing interest in these fairy tales, and their closeness to Slavic folklore traditions has attracted Ukrainian readers. The familiarity of literary treatment, the characters, narrative, elements of oral storytelling, the similarities between the characters from Ukrainian and Croatian fairy tales, as well as the closeness of the two languages, enabled Grymych to use a large number of appropriate translation solutions to convey the original text. The translator’s mastery is especially evident in the linguistic transformations dictated by the norms of the Ukrainian language.

Keywords: Ivana Brlić-Mažuranić, Vily Grymych, literary translation, transformations, Vasily Voytanivskiy

Ukrainische Übersetzung des Werkes *Priče iz davnine* [Aus Urväterzeiten]: lexikalische und phraseologische Besonderheiten der Übersetzung

Im Beitrag werden sprachliche Besonderheiten der Übersetzung von Ivana Brlić-Mažuranićs Werk *Priče iz davnine* [Aus Urväterzeiten] analysiert. Die Übersetzung von Wassily Wojtaniwski wurde 1932 in der westukrainischen Zeitschrift *Свiм дiмiну* [Kinderwelt] veröffentlicht. Die nächste Übersetzung von Vily Grymych erfolgte 1971, wonach etwas später als Sonderausgabe auch das Märchen „Lutonjica Toporko i devet župančica“ [Landstreicherlein Toporko und die neun Gaugräflein] erschienen ist. Die Literaturhistoriker und -theoretiker heben die Märchenhaftigkeit der Sammlung sowie ihre Nähe zur Volksliteratur hervor, weshalb die Welt der slawischen Märchen auch bei den ukrainischen Übersetzern auf Interesse stieß. Ähnlichkeiten in der Märchengestaltung, Motive, Erzählweise, Elemente des mündlichen Erzählens, Verwandtschaft der Gestalten aus ukrainischen und kroatischen Märchen (sowohl aus Volks- wie auch Kunstmärchen), aber auch die Verwandtschaft beider Sprachen ermöglichten Wojtaniwski und Grymych, in ihre Texte zahlreiche Übersetzungslösungen einzubauen, dank denen die Formulierungen aus der Ausgangssprache ins Ukrainische treu übertragen wurden. Die Meisterhaftigkeit dieser Übersetzungen kommt insbesondere zum Ausdruck bei jenen sprachlichen Transformationen, bei denen die Sprachnormen des Ukrainischen zu beachten waren.

Schlüsselwörter: Ivana Brlić-Mažuranić, literarische Übersetzung, Transformation, Wassily Wojtaniwski, Vily Grymych